

הסדר בפרשת הברכות והקללות

1. מבוא

פרשת הברכות והקללות בדברים כ"ח נראית בקריאה ראשונה כאוסף אקראי של פסוקים מקבצים שונים, ללא קשר וללא סדר ביניהם.¹ במאמר זה אנסה להראות שבפרשה יש סדר יותר ממה שנראה בקריאה ראשונה. ניסיון זה הוא חלק מגישה פרשנית עקרונית, שלפיה מבנה הפרשה והסדר הפנימי בין פסוקיה הם חלק בלתי נפרד מהמסר שלה, ולכן יש לנסות ולהבין אותם, ולא להסתפק בהצגת הפרשה כאוסף של קבצים מפוזרים.

2. פרשת הברכות (דברים כ"ח, א-יד)²

פרשת הברכות היא קצרה ומסודרת יחסית. נעמוד רק על מספר נקודות בפרשה זו, שיהיו חשובות עבור דברינו בהמשך:

- **שתי ברכות בתחום הכלכלי:** בפסוקים ג-ה ובפסוק ח נזכרות ברכות בתחום הכלכלי, ונראה לכאורה שיש כאן כפילות. עם זאת, בפסוקים ג-ה הברכה היא כללית ומתייחסת גם לתושבי העיר וגם לחקלאים ולרועי הצאן: "ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה... ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך... ברוך טנאך ומשאתך...". לאחר מכן, בפסוק ז, מתואר מצב של מלחמה: "יתן ה' את איבך הקמים עליך נגפים לפניך...". ובפסוק ח נזכרת שוב ברכה כלכלית, אך הפעם היא מתייחסת רק למזון האגור באסמים ולעיסוק בכספים: "יצו ה' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידך³...". הסיבה לכך היא שבזמן מלחמה קשה מאוד וכמעט

1. כך טען גם י' רוזנברג בפתיחת מאמרו, 'הברכה והקללה בספר דברים', **מגדים** כח, תשנ"ח, עמ' 31-44, ואחר כך הציע לזהות בפרשת הקללות כמה קבצים שונים המביעים מסרים שונים, ופסוקיהם משולבים זה בזה. במהלך המאמר אתייחס, בהערות השוליים, לטענות ספציפיות שמופיעות במאמרו הנ"ל של רוזנברג.

2. הניתוח בסעיף זה נכתב בהשראת פירושו של ר' יצחק אברבנאל.

3. הביטוי 'משלח יד' הוא ביטוי ייחודי לספר דברים, ונראה שמשמעותו העיקרית היא עיסוק בכספים, בניגוד לביטוי הדומה 'מעשה יד', שמשמעותו העיקרית בספר דברים היא עיסוק בחקלאות. ניתן אולי להסיק מסקנה זו מהשוואה בין הברכות המובטחות על קיום מצוות בספר דברים:

בלתי ניתן לעסוק בחקלאות, ולכן מתפרנסים מאכילת התבואה האגורה באסמים וממכירתה. הברכה הראשונה מתייחסת למצב של שלום, והברכה השנייה מתייחסת למצב של מלחמה.

- **שתי ברכות בפרי הבטן, האדמה והבהמה:** גם בפסוק ד וגם בפסוק יא נזכרת הצלחה בפרי הבטן, פרי האדמה ופרי הבהמה, ושוב נראה שיש כאן כפילות. עם זאת, בפסוק ד הנשוא הוא מהשורש בר"ך: **"ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך..."**; ובפסוק יא הנשוא הוא מהשורש ית"ר: **"והותרך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך..."**. ברכה מבטאת שלמות, ויתרון מבטא עודף - הצלחה מעל השלמות.
- **היחסים בין ישראל לבין הגויים:** בכמה פסוקים בפרשה נזכרים היחסים שבין עם ישראל לבין הגויים. בכל פעם היחסים הם שונים:
 - פסוק א: **"ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גוי הארץ"** - עליונות כללית.
 - פסוק ז: **"יתן ה' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך"** - ניצחון צבאי. הגויים בורחים מפני ישראל בגלל כוחם של ישראל.
 - פסוק י: **"וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"** - יראת כבוד. הגויים יראים מישראל בגלל קרבתם של ישראל לה'.
 - פסוק יב: **"והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה"** - ניצחון כלכלי. הגויים תלויים בכספם של ישראל.

לכל הנקודות הללו אחזור בהמשך, כשאדון בקללות המקבילות לברכות אלו.

3. פרשת הקללות (דברים כ"ח, טו-סח)

פרשת הקללות ארוכה יותר מפרשת הברכות באופן משמעותי. בסעיפים הבאים ננסה להראות, שפרשת הקללות כוללת שתי מחציות: המחצית הראשונה של פרשת הקללות (פס' טו-מה) מנוגדת לברכות שבתחילת פרשתנו, והמחצית השנייה של

- הברכה המובטחת על מתן הלוואות בלי ריבית היא: **"לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה"** (כ"ג, כא).
- הברכה המובטחת על נתינת מעשר מתבואת השדה לעניים היא **"למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה"**, והברכה המובטחת על השארת עומר השכחה בשדה היא: **"למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך"** (כ"ד, יט).
- הברכה המובטחת על הלוואה לעני לפני שנת השמיטה היא: **"נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך"** (ט"ו, י). כלומר: על מצוות הקשורות לכספים זוכים לברכה ב"משלח ידך", על מצוות של חקלאים זוכים לברכה ב"מעשה ידך", ועל מצוות הלוואה לעני לפני השמיטה זוכים לברכה בשניהם.

פרשת הקללות (פס' מו-סח) מנוגדת לברכות שנזכרות במקום אחר בספר דברים - בפרשת עקב (דברים ז'-ח)⁴.
בסעיפים הבאים ננתח ניגודים אלה בפירוט:

- בסעיף 4 נראה את הניגודים בין המחצית הראשונה של פרשת הקללות לבין הברכות שבפרשתנו;
- בסעיף 5 נדבר בקיצור על פרשת עקב;
- בסעיף 6 נראה את הניגודים בין המחצית השנייה של פרשת הקללות לבין הברכות שבפרשת עקב;
- ובסעיף 7 ננסה להסביר, מה ההבדל הכללי בין שתי המחציות, ומה תפקידה של כל אחת מהן, ונגיע למסקנה שבספר דברים יש כאן שני קבצים נפרדים של ברכות וקללות.

4. פרשת הקללות - מחצית ראשונה (דברים כ"ח, טו-מה)

בטבלה הבאה מפורטות ההקבלות הניגודיות בין הברכות בפרשתנו לבין המחצית הראשונה של הקללות, לפי סדר הקללות.

בעניין השינויים בסדר בין הברכות לבין הקללות המנוגדות להן - ראה רמב"ן, כלי יקר ורש"ר הירש.

הקללות הכתובות בכתב נטוי הן קללות שאינן מנוגדות אף לא לאחת מהברכות; נדון בהן בנפרד לאחר הדיון בפסוקים כה-לה (הפסוקים כא, כב, כז, לה). הקפנו בסוגריים מרובעים את המשפטים שאינם מהווים קללות, אלא תנאים. לאחר הטבלה נתייחס לחלק מהניגודים בפירוט רב יותר.

	הברכה (דברים כ"ח, א-יד)		הקללה (דברים כ"ח, טו-מה)
א	וְהָיָה אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם... וְנָתַתְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עָלֶיךָ עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ.	טו	וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם...
ב	וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכּוֹת הָאֵלֶּה	טז	וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁגִּיחוּ.

4. רזונברג כבר הבחין שיש בפרשה זו קללות המנוגדות לברכות שבפרשתנו, ויש בה גם קללות המנוגדות לברכות שבפרשת 'עקב' (וחלק מההקבלות שנביא בהמשך לקוחות מתוך מאמרו). אולם הוא לא התייחס (בדרך כלל) לתוכן של הקללות אלא רק לצורה החיצונית שלהן, ולכן הגיע למסקנה שהקללות משני המקורות מפוזרות בפרשה בלי סדר. אני סבור שיש להתייחס בעיקר לתוכן של הקללות, וכשמעיינים בפרשה בגישה זו מגלים שאפשר לחלקה לשתי מחציות רציפות.

		והשיגך [כי תשמע בקול ה' אלהיך].	
ג-ו	טז-טז	ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיד ועשתרות צאנך. ברוך טנאך ומשארתך. ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך.	אָרור אַתָּה בעיר ואָרור אַתָּה בשדה. אָרור טנאָך ומשארתך. אָרור פֿרי בטנך ופֿרי אדמתך שגר אלפיד ועשתרות צאנך. אָרור אַתָּה בבאָך ואָרור אַתָּה בצאתך.
ח	כ-כב	יצו ה' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך.	יִשְׁלַח ה' בְּךָ אֶת הַמַּאֲרָה אֶת הַמְּהוּמָה וְאֶת הַמִּגְעָרָה בְּכָל מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הַשְּׂמִיד וְעַד אֲבִיד מִהֶר [מִפְּנֵי רַע מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי]. ידבק ה' בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. יככה ה' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון וירדפוך עד אבדך.
יב	כג-כד	יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך	וְהָיָה שְׁמִיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר תַּחְתֶּיךָ בְּרוֹזַל. יתן ה' את מטר ארצך. אֲבָק וְעָפָר מִן הַשָּׁמַיִם יִרְדּוּ עָלֶיךָ עַד הַשְּׂמִיד.
ז	כה-לה	יתן ה' את איביך הקמים עליך וגפנים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך.	יִתֶּנּךָ ה' נֶגֶף לִפְנֵי אֵיבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְּרָכִים תִּנוּס לִפְנֵי וְהָיִיתָ לְזִעוּה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ. וְהָיִיתָ נִבְלָתָה לְמֵאֵכֶל לְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבִהֶמַת הָאָרֶץ וְאִין מִחְרִיד. יככה ה' בשחין מצרים ובעפלים [ובטחרים קרי] ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא. יככה ה' בשגעון ובעיון ובתמהון לבב. ...וְהָיִיתָ מִשְׁגָּע מִמֶּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך.
ט	לו	יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך [כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרךיו].	יֹלֶךְ ה' אִתְּךָ וְאֵת מִלְכְּךָ אֲשֶׁר תִּקֵּים עָלֶיךָ אֵל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתָ אֶתָּה וְאַבְתִּיד וְעִבְדֶּתָ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עִן וְאַבֵּן.
י	לז	וראו כל עמי הארץ כי שם ה'	וְהָיִיתָ לְשִׁמָּה לְמִשָּׁל וּלְשִׁנְיָה בְּכָל

הסדר בפרשת הברכות והקללות

	נקרא עליך ויִראוּ מִמֶּנּוּ.	הַעֲמִים אֲשֶׁר יִנְהַגְךָ ה' שָׁמָּה.
יא	וְהוֹתִירָךְ ה' לְטוֹבָה בְּפָרִי בְטָנְךָ וּבְפָרִי בְּהִמְתָּךְ וּבְפָרִי אֲדָמְתְּךָ. עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לֹא־בְתִיד לָתֵת לָךְ.	זָרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמַעֲט תֹאסֹף כִּי יִחְסְלֶנּוּ הָאֲרָבָה. כְּרִמִּים תִּטַּע וְעִבְדָּתָה וַיִּין לֹא תִשָּׂתֶה וְלֹא תֶאָגֵר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתְּלַעֲת. זִיתִּים יִהְיוּ לָךְ בְּכָל גְּבוּלְךָ וְשִׁמֶן לֹא תִסּוֹף כִּי יִשָּׁל זִיתְךָ. בְּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ כִּי יִלְכוּ בְּשָׂבִי. כָּל עֵצֶךָ וּפְרֵי אֲדָמְתְּךָ יִירֶשׁ הַצֶּלְצֵל.
יב-יג	...וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה. וְנִתְּנָךְ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהִיִּיתָ רֶק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמִטָּה [כִּי תִשְׁמַע אֶל מְצוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת....].	הִגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעַלָּה מַעַלָּה וְאַתָּה תִרְדּ מִטָּה מִטָּה. הוּא יִלְוֶךָ וְאַתָּה לֹא תִלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִהְיֶה לְזָנָב. וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדֹפוּךָ וְהִשְׁגִּיחוּךָ עַד הַשְׁמָדָךְ [כִּי לֹא שְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיךָ].

פסוק טו פותח את המחצית הראשונה של הקללות, והוא מקביל לפתיחה של פרשת הברכות (פס' א-ב). הפתיחה לפרשת הברכות ארוכה ו'עשירה' יותר מאשר הפתיחה לפרשת הקללות. לעומת זאת, הסיום של המחצית הראשונה של פרשת הקללות (פס' מג-מה) ארוך ועשיר יותר מאשר הסיום לפרשת הברכות (פס' יב-יג); אך הבדלים אלו אינם פוגעים בהקבלה הכללית בין הפרשות.

בפסוק טו (וכן בפסוקים מג-מה) נזכר הביטוי "מצותיו וחקותיו", במקום הביטוי "מצותיו" הנזכר בחלקים המקבילים בברכות. לעניין זה ראה בפירוש רש"י הירש.

פסוקים טז-יט בקללות מנוגדים לפסוקים ג-ו בברכות - בכך שהמילה "אורו" מחליפה את המילה "ברוך". הסדר בקללות שונה מעט מהסדר בברכות; המפרשים (הנזכרים למעלה) מתייחסים להבדל זה בדרכים שונות.

בפסוקים כ-כב: המושג **מארה** (שמקורו בשורש אר"ר) מנוגד למושג **ברכה**, אולם בנוסף אליו נזכרו עוד שני מושגים: **מהומה ומגערת**, שאין להם ניגוד בברכות. כדי להבין זאת נחזור על הפירוש שהזכרנו למעלה (סעיף 2): הברכה "יצו ה' אתך את הברכה באסמיק ובכל משלח ידך" אופיינית למצב של מלחמה, שבו אין חקלאות ולכן אוכלים את האוכל שבאסמים. לפי זה ניתן להבין את התוספת, שכן גם מהומה

אופיינית למצב של מלחמה.⁵ המושג **מגערות** בא מהשורש גע"ר, כמו **גערה** (ראה רש"ר הירש), וגם הוא אופייני למצב של מלחמה או עימות.⁶ לקללות בפסוקים כא-כב (הכתובות בכתב נטוי), שאין להן ברכות מקבילות, נתייחס בהמשך.

בפסוקים כג-כד: במקום שה' יפתח את השמים וייתן מטר על הארץ - השמים יהיו אטומים כאילו הם עשויים ממתכת, וכך גם הארץ.⁷

בפסוקים כה-לה: במקום שבני ישראל ירדפו את אויביהם בשבעה דרכים - הם ינוסו לפני אויביהם בשבעה דרכים.⁸

נעיין כעת בקטע שבפסוקים כח-לד. הקטע הוא קטע אחד המסודר במבנה כיאסטי, כפי שניתן לראות מהביטויים החוזרים בתחילתו ובסופו:

יִכָּה ה' בְּשַׁעוֹנוֹ וּבַעֲוֹנוֹ וּבְתַמְהוֹן לִבּוֹ. וְהָיִית מִמֶּשֶׁשׁ בַּצְּהָרִים כְּאִשֶּׁר יִמְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאֶפְלָה וְלֹא תִצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶיךָ וְהָיִית אֵךְ עֲשׂוֹק וְגָזוּל כָּל הַיָּמִים וְאִין מוֹשִׁיעַ. אִשָּׁה תֹאדָרֶשׁ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגַּלְנָה [יִשְׁכַּבְנָה קִרִי] בֵּית תִּבְנֶה וְלֹא תִשָּׁב בּוֹ כָּרֶם תִּטַּע וְלֹא תַחֲלֶלְנָה. שׁוֹרְךָ טְבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֶמֶךְ גָּזוּל מִלִּפְנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ וְנִתְּנוֹת לְאִיבֶיךָ וְאִין לָךְ מוֹשִׁיעַ. בְּנֶיךָ וּבְנֵיכֶיךָ נִתְּנִים לָעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוּת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל הַיּוֹם וְאִין לֹאֵל יָדֶךָ. פְּרִי אֲדָמָתְךָ וְכָל יִגְיעֶךָ יֵאָכַל עִם אִשֶּׁר לֹא יָדַעְתָּ וְהָיִיתָ רָק עֲשׂוֹק וְרָצוּץ כָּל הַיָּמִים. וְהָיִית מִשְׁנַע מִפְּרָאָה עֵינֶיךָ אִשֶּׁר תִּרְאֶה.

בקטע זה חוזר חמש פעמים נושא הראייה והעיוורון. בנוסף לכך, בתחילת הקטע ובסופו חוזר נושא השיגעון. כמו כן, בקטע זה חוזרים ארבע פעמים ביטויים שמראים על חוסר אונים ("תמהון לבב" - ראה רש"ר הירש; "ואין מושיע" פעמיים, "ואין לאל ידך"). משלושה נושאים אלה ניתן להסיק שהקטע כולו עוסק בנושא מסוים: מראות בלתי הגיוניים שיגרמו לבני ישראל להשתגע ולהרגיש חסרי אונים. העיוורון הנזכר כאן אינו עיוורון פיזי (שהרי "עיניך ראות", "והיית משגע ממראה עיניך"), אלא עיוורון נפשי: כשאדם נמצא במצב המדומה להיות בלתי אפשרי - הוא

5. ראה שמ"א י"ד, כ: "ויזעק שאול וכל העם אשר אתו ויבאו עד המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד"; ראה עוד דברים ז', כג; ישעיהו כ"ב, ה; יחזקאל ז', ז.
6. ראה ישעיהו ל', יז: "אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה". ראה עוד: ישעיהו י"ז, יג; ס"ו, טו; שמ"ב כ"ב, טז; נחום א', ד; תהילים ט', ו; ס"ח, לא; ע"ו, ז; פ', יז; קי"ט, כא.
7. רוזנברג כתב משום מה את פסוק כג ("והיו שמך אשר על ראשך נחשת...") ברשימת הפסוקים הבלתי משויכים, אולם לפי התוכן ברור שהפסוק הזה מנוגד לברכה (פס' יב) "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים".
8. גם את פסוק כו ("והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים...") כלל רוזנברג ברשימת הפסוקים הבלתי משויכים, כי לא מצא בברכות שום פסוק שנראה דומה לו מבחינה חיצונית. מבחינת התוכן אין צורך למצוא לפסוק הזה הקבלה מיוחדת, כי הוא למעשה המשכו של פסוק כה, שמתאר תבוסה במלחמה.

אינו יודע איך להתנהג, ובכך משול לעיוור שאינו יכול למצוא את דרכו. שבעת המקרים המתוארים באמצע הקטע מתאימים להגדרה זו: הם מתארים מצבים שונים שבהם עושים, גוזלים ורוצצים את בני ישראל, לוקחים מהם את פרי עמלם ואת רכושם בניגוד לכל דימוי אפשרי והם חסרי אונים ואינם מוצאים שום דרך להיושע. במקרים המתוארים באמצע הקטע יש דבר נוסף משותף: כולם אופייניים למצב של מלחמה. שלושת המקרים הראשונים (אבדן הארוסה, אבדן הבית ואבדן הכרם) נזכרים כמעט באותן מילים בפרשת היציאה למלחמה (דברים כ'), כתוצאה אפשרית של המלחמה. המקרים הבאים אופייניים למצב של מלחמה, בעיקר קרה.⁹ ניתן להסיק שכל הקטע מתאר מצב של מלחמה, והוא בעצם המשך ופירוט של הקללה הכתובה בפסוק כה: "יתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו".¹⁰

כפי שצוין למעלה, בפסוקים כא-כב וכה-לה בקללות מתוארות מחלות, ואין הן מקבילות לשום ברכה. העובדה שלמחלות אין הקבלה בברכות היא הגיונית, כי אין טעם לפרט בברכות את כל סוגי המחלות שלא יבואו על בני ישראל אם יקיימו מצוות. גם בפרשת בחוקותי (ויקרא כ"ו) בקטע השלילי נזכרו מחלות (שחפת, קדחת, שידפון, יירקון), אך בקטע החיובי לא נזכרו שום מחלות. על כן, אין להתפלל על כך שבפרשת הקללות מופיעות קללות שאינן מקבילות לשום ברכה. אולם עדיין יש להסביר את מיקומן של קללות אלו בפרשה.

כפי שהוסבר למעלה, שני הקטעים שבהם משולבות הקללות שעוסקות במחלות (פסוקים כ-כב ופסוקים כה-לה) מתארים מצב של מלחמה, והם עומדים בניגוד לשתי ברכות המתייחסות למצב של מלחמה. ייתכן שגם תיאורי המחלות (שאינם מקבילים לשום ברכה) מתארים מלחמה - מלחמה בין ה' לבין בני ישראל. זאת ניתן לראות

9. הקללות "שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו... צאנך נתונות לאיביך ואין לך מושיע" מתקיימות בימינו כפשוטן, כפי שמעידים חקלאים הגרים באזורי הספר. גם הקללה "חמורך גזול מלפניך ולא ישוב לך" מתקיימת בימינו בכלי רכב.

10. יש כמה פרטים נוספים קטנים העשויים לחזק את הטענה:

- א. בקטע כח-לד נזכר הביטוי "איביך", שנזכר גם בקללה בפסוק כה.
- ב. בקטע כח-לד נזכרו עיוורון, שיגעון ותימהון. שלוש מכות אלו נזכרו בהקשר של מלחמה גם במקום נוסף - בקשר למלחמה שתהיה על ירושלים באחרית הימים. ראה זכריה י"ב, ד: "ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון (ועל בית יהודה אפקח את עיניו) וכל סוס העמים אכה בעורו".
- ג. בקטע ה"ל מתוארים שבעה מקרים שבהם אויבי ישראל עושים את ישראל; ייתכן ששבעת המקרים האלה הם הם שבעת הדרכים שבהם ינוסו בני ישראל לפני אויביהם (הכוונה ל'דרך' במשמעות של 'אופן' ולא במשמעות של 'שביל').
- ד. ראה עוד בפירוש ר"י אברבנאל.

מהסגנון שבו מתוארות המחלות: בכולן נזכר פועל שאופייני למלחמה. ברובן נזכר "יככה ה'",¹¹ ובאחת מהן נזכר "ידבק ה' בך".¹²

ובכן, בקטע זה, לא רק הגויים נלחמים בעם ישראל, כי אם גם ה' מצטרף אל הגויים ונלחם בישראל על ידי מחלות שונות.

בפסוק לו הניגוד בין הקללה לבין הברכה (שבפסוק ט) הוא בתוכן ולא במילים: במקום שבני ישראל יהיו עם קדוש לה' - הם יהיו ככל הגויים ויעבדו עץ ואבן. מכיוון שהניגוד התוכני הוא העיקר, אין הכרח למצוא קשר מילולי בין הקטעים. אולם אם בכל זאת רוצים למצוא קשר כזה - ניתן לראותו בשורש הל"ך:¹³ בברכות בני ישראל הולכים בדרכיו של ה', ובקללות הם הולכים לבין הגויים עובדי האלילים.¹⁴

הדגש בקללה זו על גלותו של "מלך אשר תקים עליך" מראה שהיא אינה מתארת בהכרח את הגלות הסופית:¹⁵ על פי ההקבלה לברכה ניתן לראות שהעיקר בקללה זו אינו חורבן המדינה והיציאה הסופית לגלות, אלא ההשפלה הלאומית שבהליכה לבין הגויים. השפלה כזאת יכולה לבוא על עם ישראל גם כאשר המדינה עדיין קיימת, למשל - כאשר מלך ישראל נאלץ להתייצב לפני מנהיגי הגויים ולקבל את פולחניהם¹⁶ או כאשר מנהיגי הגויים מגלים את מלך ישראל וממנים מלך אחר במקומו (כפי שקרה פעמיים ביהודה לפני החורבן - ראה מל"ב כ"ג, לא - כ"ד, יז; וכפי שקרה גם בסוף תקופת החשמונאים).

בפסוק לז מתואר רעיון דומה: בברכה - בני ישראל נכבדים וכל העמים יראים מפניהם יראת כבוד; ובקללה - הם נבזים וכל העמים לועגים להם.¹⁷

11. ברוב תיאורי המלחמות בתנ"ך נזכר שצד אחד הכה את הצד השני, למשל - "וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר" - שמ"א ז', יא, ועוד הרבה.

12. הפועל 'הדביק' אופייני למלחמה, שבה צד אחד רודף אחרי הצד השני ומדביק אותו, למשל: "ויפנו לפני איש ישראל אל דרך המדבר, והמלחמה הדביקהו..." - שופטים כ', מב.

13. כפי שציין כבר רוזנברג.

14. ניתן אולי להסיק מכאן, שהמילים "והלכת בדרכיו" שנזכר בברכות אינן חלק מהתנאי אלא חלק מהתוצאה - אם תשמור את מצות ה' אלהיך אז תזכה ללכת בדרכיו. ברכה זו מזכירה את ההבטחה הטובה שניתנה ליהושע הכהן הגדול: "כה אמר ה' צבאות אם בדרכי תלך ואם את משמרת תשמר, וגם אתה תדין את ביתי, וגם תשמר את חצרי - ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה" (זכריה ג', ז).

15. רוזנברג טען, שהקללה הזאת מתארת את הגלות הסופית, ולכן היא ראויה להיכתב בסוף פרשת הקללות.

16. כפי שעשה אחז מלך יהודה - ראה מל"ב ט"ז, י; וכפי שעשו הורדוס ובניו בימי הבית השני. האמירה "יולך ה' אתך" ואת מלכך" אינה מתייחסת בהכרח לכל העם - אפשר שהכוונה לשרים ולנכבדי העם (כפי שקרה בגלות יהויכין).

17. רוזנברג שם לב לניגוד זה ולניגוד בפסוק לו, אך טען שהקללה בשתי פסוקות אלו היא רק "וריאציה מקוצרת" לקללה המופיעה במחצית השנייה של הקללות (פסוקים סד-סח), ולכן

גם בפסוקים לח-מב הניגוד הוא בתוכן ולא בצורה החיצונית: בברכה - בני ישראל מקבלים עודף, **יותר** מהרגיל ("**והותרך** ה' לטובה בפרי בטנך..." פס' יא), כפי שהוסבר למעלה; ובקללה - בני ישראל מקבלים **מעט**, פחות מהרגיל על פי הטבע ("זרע רב תוציא השדה ו**מעט** תאסף..."¹⁸).

פסוקים מג-מה סוגרים את המחצית הראשונה של הקללות, והם מקבילים לפסוקים הסוגרים את פרשת הברכות.

בדיון בפרשת הברכות (סעיף 2) שמנו לב לכך שפסוקים שונים בפרשה מתארים יחסים שונים בין עם ישראל לבין הגויים. גם בפרשת הקללות ניתן למצוא את ניגודם של אותם יחסים, באותו סדר שבו הם מופיעים בברכות:

- פסוקים כה-לה: "יתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו..." - תבוסה צבאית שאף הקב"ה שותף לה, כפי שהוסבר לעיל.
- פסוק לו-לז: "יולך ה' אתך ואת מלכך... והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה" - בוז והשפלה.
- פסוקים לח-מה: "זרע רב תוציא השדה... הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה. הוא ילוך ואתה לא תלוננו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב" - תבוסה כלכלית.

הברכה היחידה שאין לה קללה מנוגדת היא הברכה שמופיעה בכותרת הפרשה - הברכה שמציינת עליונות כללית: "ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ" (פס' א).

5. פרשת עקב - גבולות, מבנה ותוכן

כזכור, טענתי שהקללות במחצית השנייה של פרשת כי תבוא משלימות את הברכות בפרשת עקב. לפני שאסביר את פרטי ההבדלים, עליי להגדיר את גבולותיה של פרשת עקב:

- הפרשה מתחילה בדברים ז', יב, במשפט תנאי שמתאים לפרשה של ברכות:

שייך גם את הקללה מסוף הפרשה לקובץ הקללות המנוגד לברכות שבפרשתנו. נתייחס לטענה זו כשנדון במחצית השנייה של הקללות.

18. רוזנברג טען, שהקללה המנוגדת לברכה בפסקה זו היא הקללה בפסוק נד: "האיש הרך בן והענג מאד תרע עינו... וביתר בניו אשר יותיר..." אמנם, שתי המילים ("והותרך", "יותיר") הן נטיות של אותו פועל (ית"ר), אך לפועל "הותרך" יש משמעויות שונות בשני הפסוקים: בברכות ("והותרך ה' לטובה") משמעויות ייתן יתרון או ייתן יותר, ובקללות ("מְבַשֵּׁר בניו אשר יותיר") משמעויות היא השאיר ולא הרג. בחיפוש קשר בין פסוקים יש להתייחס למשמעות של המילים ולא רק לצורתן החיצונית. בהמשך, כשנדון במחצית השנייה של הקללות, נראה שהקללה בפסוק נד מתאימה היטב להקשר שבו היא כתובה, ואין טעם להוציאה מהקשרה על סמך מילה אחת.

"והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך".

- הפרשה מסתיימת בדברים ח', יט-כ, במשפט תנאי משלים, שמתאים לפרשה של קללות: "והיה אם שכח תשכח את ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחווית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון. כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם".

בין פסוקים אלה, יש שתי פרשיות, שבקריאה ראשונה לא היינו מגדירים כברכות, אלא כדברי מוסר ואזהרות. אולם, ההקבלה הברורה בין פסוק הפתיחה לבין פסוק הסיום מלמדת אותנו, שגם שתי פרשיות אלו הן בעיקרן ברכות, שבתוכן שולבו דברי מוסר מסיבות חינוכיות שלא כאן המקום לדון בהן. לפי זה, יש בפרשת עקב שלושה קטעים עיקריים של ברכות:

- ז', יב-טז: שחזור החסדים שעשה ה' לאבות, ריבוי ובריאות: "ואהבך וברכך והרבך... והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים...".
- ז', יז-כו: שחזור המופתים שעשה ה' נגד מצרים, כיבוש הארץ והורשת הגויים: "המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך ה' אלהיך כן יעשה ה' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם".
- ח', א-יח: טוב הארץ: "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש".

שני הפסוקים האחרונים של הפרשה (ח', יט-כ) נראים כפתיחה לפרשה של קללות, אולם הקללות לא מפורטות שם. כפי שננסה להסביר בסעיף הבא, הקללות המקבילות לברכות של פרשת עקב נמצאות במחצית השנייה של פרשת כי תבוא.

6. פרשת הקללות - מחצית שנייה (דברים כ"ח, מו-סט)

כעת נעבור למחצית השנייה של הקללות, ונפרט את הניגודים ביניהן לבין הברכות בפרשת עקב, לפי סדר הקללות.

הקללה (דברים כ"ח, מו-סט)		הברכה (דברים ז"ח)	
וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֶת וּבְזִרְעֲךָ עַד עוֹלָם.	מו	הַמֶּסֶת הַגְּדֹלָת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֲתֵת וְהַמִּפְתִּים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזֶּרֶע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצֵאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ כֵּן יַעֲשֶׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר אַתָּה יֵרָא מִפְּנֵיהֶם.	ז', יט

ח', ט	אָרץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנָה תֹאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחָסֵר כָּל בָּהּ אָרץ אֲשֶׁר אֲבִינָה בְּרָזָל וּמִהֲרִיָּה תִחַצֵּב נְחֹשֶׁת.	מז-מח	[תחת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרִב כָּל]. וְעֲבַדְתָּ אֶת אֱיִבֶיךָ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנֶנּוּ ה' בְּךָ בְּרָעֵב וּבְצָמָא וּבְעֵיִרִים וּבְחָסֵר כָּל וְנָתַן עַל בְּרָזָל עַל צִוְּאֶיךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתְךָ.
ז', יג, טז	וְאֶהְבֶּךָ וּבִרְכֶּךָ וְהִרְבֶּךָ וּבִרְךָ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ דִּגְנְךָ. וְתִירֹשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ שֹׁגֵר אֲלֶפֶיךָ וְעִשְׂתֹּרֶת צֹאנְךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ... וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעֵמִים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תִחַס עֵינֶךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לְךָ.	מט-נז	יִשָּׂא ה' עֲלֶיךָ גּוֹי מִרְחוֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כְּאֲשֶׁר יִדְּאֶה הַנָּשֹׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ. גּוֹי עֵז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנָעַר לֹא יִחַז. וְאָכַל פְּרִי בְהִמְתָּךְ. וּפְרִי אֲדָמָתְךָ עַד הִשְׁמָדְךָ אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂאִיר לְךָ דִּגְן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שֹׁגֵר אֲלֶפֶיךָ וְעִשְׂתֹּרֶת צֹאנְךָ עַד הִאֲבִידוּ אֹתְךָ. וְהִצֵּר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ עַד רֹדֶת חֲמַתְיֶךָ הִגְבַּהוּת וְהִבְצִרוּת אֲשֶׁר אֹתָהּ בִטַּח בָּהֶן בְּכָל אֲרָצְךָ וְהִצֵּר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ בְּכָל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ. וְאָכַלְתָּ פְּרִי בִטְנְךָ בָּשָׂר בָּנִיךָ וּבְנֵתֶיךָ. אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִצּוֹר וּבְמִצּוֹק אֲשֶׁר יֵצִיק לְךָ אֱיִבְךָ. הָאִישׁ הָרֹד בְּךָ וְהָעֹנֵג מְאֹד תִּרְעַע עֵינָיו בְּאַחֲיוֹ וּבְאִשְׁתּוֹ חִיקוּ וּבְיָתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר. מֵתָת לְאֶחָד מֵהֶם מִבָּשָׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכַל מִבְּלִי הַשָּׂאִיר לוֹ כָּל בְּמִצּוֹר וּבְמִצּוֹק אֲשֶׁר יֵצִיק לְךָ אֱיִבְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ. הִרְפָּה בְךָ וְהָעֲנִיָּה אֲשֶׁר לֹא נִסְתָּה כֹּף רִגְלָהּ הֵצֵג עַל הָאָרֶץ מִהֲתַעֲנֵג וּמִרֹד תִּרְעַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חִיקָה וּבִבְנָהּ וּבִבְתָּהּ. וּבְשִׁלְיָתָהּ הִיוֹצֵאת מִבֵּין רִגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי תֹאכַל מִבְּחָסֵר כָּל בִּסְתֵּר בְּמִצּוֹר וּבְמִצּוֹק אֲשֶׁר יֵצִיק לְךָ אֱיִבְךָ בְּשְׁעָרֶיךָ.
ז', טו	וְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל חֲלִי וְכָל מִדּוֹי מִצְרִים הָרָעִים אֲשֶׁר יַדְעַתָּ לֹא יִשִּׁימֶם בְּךָ וְיִתְּנֶם בְּכָל שְׁנָאֶיךָ.	נח-סא	[אם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתוּבִים בְּסִפְרֵי הַזֶּה לִירְאָה אֶת הָשֵׁם הַנּוֹכָד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ]. וְהִפְלֵא ה' אֶת מִכְתָּרְךָ וְאֶת מִכּוֹת זֶרַעךָ מִכּוֹת גְּדִלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת וְחִלִּים רָעִים וְנֶאֱמָנִים. וְהָשִׁיב בְּךָ אֶת כָּל מִדּוֹה מִצְרִים אֲשֶׁר יִגְרֹת מִפְּנֵיהֶם

			וְדָבְקוּ בָּךְ. גַּם כָּל חָלִי וְכָל מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יֵעָלֶם ה' עֲלֶיךָ עַד הַשְׁמָדָךְ.
ז', יג	וְאַהֲבָךְ וּבִרְכָךְ וְהִרְבָּךְ... עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵתֶת לָךְ.	סב-סג	וְנִשְׁאַרְתֶּם בְּמַתִּי מֵעַט תַּחַת אֲשֶׁר הָיִיתֶם כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ. וְהָיָה כְּאֲשֶׁר שָׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֹתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֹתְכֶם כֹּן יֵשִׁישׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֹתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֹתְכֶם וְנִסְחַתְּתֶם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶתְּהָ בָּא שְׁמָה לְרִשְׁתָּהּ.
ז', טז	וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעֵצִים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תַחֲסֵ עֵינֶךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֹת אֱלֹהֵיהֶם כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ.	סד	וְהִפִּיצְךָ ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קֶצֶה הָאָרֶץ וְעַבְדְּתָ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּ אֶתְּהָ וְאַבְרָהָם עַץ וְאַבְנִי.
ז', יז-יח	כִּי תֹאמַר בְּלִבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֹהִים מִמֶּנִּי אֵיכָה אוֹכֵל לְהוֹרִישָׁם. לֹא תִירָא מֵהֶם זָכָר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָרְעָה וּלְכָל מִצְרַיִם.	סה-סח	וּבְגוֹיִם הֵהֱם לֹא תִרְגֹּעַ וְלֹא יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף רַגְלְךָ וְנָתַן ה' לָךְ שֵׁם לֵב רָגֵז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדָאֲבוֹן נָפֶשׁ. וְהָיָה חֲזִיד תְּלָאִים לָךְ מִנֶּגֶד וּפְחַדְתָּ לְלֵלָה וְיוֹמָם וְלֹא תֹאמִין בְּחִידְךָ. בְּבֹקֶר תֹּאמַר מִי יִתֵּן עָרֵב וּבְעָרֵב תֹּאמַר מִי יִתֵּן בֹּקֶר מִפְּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחַד וּמִמְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. וְהַשִּׁיבְךָ ה' מִצְרַיִם בְּאִנּוּת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָךְ לֹא תִסִּיף עוֹד לְרֹאשֶׁתָּהּ וְהִתְמַכְּרְתָם שָׁם לְאִיִּבִיד לְעַבְדִּים וּלְשִׁפְחוֹת וְאֵין קִנְיָה.

בפסוק מו: במקום לעשות אותות ומופתים נגד מצרים (כפי שעשה בעבר), ה' יעשה אותות ומופתים נגד ישראל. נחזור לניגוד זה כשנדון בפסקה האחרונה בקללות - פסוקים סה-סח.

בפסוקים מז-מח: במקום שבני ישראל ישבו בארץ שאין בה מחסור וישתמשו בברזל שיפיקו ממנה - הם יסבלו ממחסור ומעול ברזל.

בפסוקים מט-נז: במקום שבני ישראל יזכו לברכה בפרי הבטן, בפרי הבהמה ובפרי האדמה, ויאכלו את כל אויביהם - אויביהם יאכלו את פרי הבהמה ופרי האדמה של בני ישראל, ובני ישראל יאכלו את פרי בטנם הם. נסביר את ההבדלים בין פסוקי הפרשה הנראים ככפולים:¹⁹

19. רוזנברג טען, שבפסקה זו יש הרבה חזרות וכפילויות, והסיק מכך שהיא מורכבת משתי קללות שונות.

- בפסוק נא: בתחילת הפסוק, האויב רק אוכל את פרי הבהמה והאדמה של ישראל ("ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך"), ובסוף הפסוק האויב כבר אינו משאיר כלל פרי אדמה ("אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר") וגם לא פרי בהמה ("אשר לא ישאיר לך... שגר אלפיק ועשתרת צאנך"). קל לראות כאן את ההחמרה ההדרגתית במצבם של ישראל.
 - בפסוק נב: בתחילת הפסוק כתוב "והצר לך בכל שעריך עד רדת חמתך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך", ובסוף הפסוק כתוב: "והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן ה' אלהיך לך". כשבוחנים את ההבדלים בין החלקים קל לראות שהחלק הראשון מתאר מצור על הערים הראשיות בלבד, והחלק השני מתאר מצור על כל הערים בארץ. כלומר, גם כאן מתוארת החמרה הדרגתית במצב.
 - בפסוק גג כתוב "ואכלת פרי בטנך...", כלומר: בעקבות המצור והרעב הנורא תתחיל בישראל תופעה של אכילת בשר אדם. בפסוק נד נאמר שאפילו "האיש הרך בך והענג מאד" יאכל את בשר בניו, ובפסוק נו נאמר שאפילו "הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרץ", כלומר אפילו אישה, שנחשבת לעדינה ולרחמנית יותר מאיש, תאכל את בניה. גם כאן רואים החמרה הדרגתית במצב.
- כאשר מתעלמים מההבדלים בין מילים ובין פסוקים עלולים להגיע למסקנה בדבר כפילויות, ומכאן מגיעים למסקנה שהקטע מורכב מקבצים שונים.²⁰
- נקודת המוצא הנכונה היא, שלכל מילה ולכל ביטוי בתורה יש משמעות מיוחדת. מנקודת מוצא זו מגיעים למסקנה שהפרשה בנויה במבנה מסודר והגיוני:
- פסוקים מט-נ מתארים את אופיו של הגוי שיבוא על ישראל. הפסוק הראשון מלמד שהגוי יהיה מהיר כנשר, ושהוא יהיה רחוק מישראל - גם מבחינה גאוגרפית וגם מבחינה תרבותית: "ישא ה' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר

20. בנוסף לכך, המעיין במאמרו של רוזנברג יראה שהחלוקה שבה הוא מחלק את הפסוקים עומדת על יסודות רעועים. על סמך העובדה שהמילה "יותר" בפסוק נד מקבילה למילה "והותרך" בברכות (פס' יא), הוא משייך את פסוק נד לקובץ המקביל לברכות של פרשת כי-תבוא. מכאן הוא מסיק שפסוק נג (שנראה בעיניו זהה לפסוק נד) שייך לקובץ המקביל לברכות של פרשת עקב. על סמך העובדה שהמילים "אשר נתן לך ה'" בפסוק נג דומות למילים "אשר נתן ה' אלהיך לך" בסוף פסוק נב - הוא משייך גם את סוף פסוק נב לקובץ המקביל לפרשת עקב, ומכאן הוא מסיק שתחילת פסוק נב שייכת לקובץ המקביל לפרשת כי-תבוא. כל השרשרת הארוכה הזאת של הסקות לוגיות מסתמכת על הקבלה של מילה אחת - "הותיר". זהו יסוד רעוע במיוחד, כפי שכבר הוסבר בדיון במחצית הראשונה של הקללות (לעיל, הערה 18): למילה "הותיר" יש משמעות שונה לגמרי בכל אחד מהקטעים. בברכות משמעותה היא "יתן יתרון ועודף" ובקללות משמעותה היא "שאיר ולא יהרוג".

ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנ". הפסוק השני מלמד שהגוי יהיה עז פנים ואכזר: "גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן". שני הפסוקים יחד באים ללמד שלבני ישראל לא יהיה מנוס מהגוי הזה: הם לא יוכלו לדבר אתו ולבקש ממנו רחמים והוא גם לא ירחם עליהם מעצמו.

- פסוקים נא-נב מתארים את מעשיו של הגוי בארץ ישראל. כשגוי בא לכבוש ארץ, בשלב הראשון הוא צריך להשתלט על מקורות מזון, ובמקביל - לכבוש את הערים העיקריות, כדי למנוע מהתושבים להתארגן נגדו. בשלב השני הוא יכול להשתלט על שאר הערים. זהו בדיוק התיאור בפסוקים אלה: בתחילת פסוק נא הגוי מתחיל להשתלט על מקורות המזון בארץ: "ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך". בסוף הפסוק הגוי כבר משתלט על כל מקורות המזון ולא משאיר דבר לישראל: "אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפך ועשתרת צאנך עד האבידו אתך". בתחילת פסוק נב הוא כובש את ערי המבצר הגדולות: "והצר לך בכל שעריך עד רדת חמתך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך", ובסוף פסוק נב גם שאר הערים נופלות לפניו: "והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן ה' אלהיך לך". הסדר שבו מתואר כיבוש הארץ דומה מאוד לסדר שבו כבש עם ישראל, להבדיל, את ארץ כנען בימי יהושע והשופטים: עם ישראל עבר את הירדן ומיד השתלט על מקורות מזון ואכל "מעבור הארץ" (יהושע ה', יא). לאחר מכן כבש יהושע את הערים הבצורות הגדולות: יריחו (פרק ו') והעי (פרקים ז'-ח'), ובהמשך - עוד ערים בצורות בדרום הארץ (פרק י') ובצפונה (פרק י"א). הערים הקטנות יותר נכבשו (ברובן) בהדרגה, אחרי מות יהושע: כל שבט היה אמור להוריש את יושבי הערים שבתחומו.

- פסוקים נג-נז מתארים את מצבו של עם ישראל בזמן המצור. בפסוק נא כבר נכתב שהגוי יחסל את מקורות המזון של עם ישראל, ומובן שעם ישראל יסבול מרעב. בפסוק נג מתואר רעב כבד - חלק מבני ישראל אוכלים את ילדיהם: "ואכלת פרי בטןך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך ה' אלהיך במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך". בפסוקים נד-נה מתואר רעב כבד יותר - אפילו "האיש הרך בך והענג מאד" - "תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל שעריך". ובפסוקים נו-נז מתואר הרעב הכבד ביותר - לא רק האנשים אלא אפילו הנשים, שנחשבות לעדינות יותר, יאכלו את ילדיהן: אפילו "הרכה בך והענגה, אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומך תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. ובשליטה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד כי תאכלם בחסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך".

על פי ניתוח זה, הפסוקים בפרשה מתארים את מצבו של עם ישראל מחמיר בהדרגה, והסדר הוא הגיוני.²¹

בפסוקים נח-סא: במקום שה' ירפא את בני ישראל מכל מחלה אפשרית ובפרט ממדווי מצרים - ה' מביא עליהם כל מחלה אפשרית ובפרט את מדווי מצרים. נשים לב גם לכך שהקללה מנוגדת לא רק לברכה בפרשת עקב, אלא גם להבטחה המתוארת בשמות (ט"ו, כו): "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך". אתייחס לנקודה זו בהמשך.

בפסוקים סב-סג: במקום שה' ירבה את בני ישראל ויושיב אותם על אדמתם - ה' ממעיט את בני ישראל ומסיח אותם מעל אדמתם. נשים לב גם כאן שהקללה מנוגדת לא רק לברכה בפרשת עקב, אלא גם לברכה שבה נתברכו ישראל כשהיו במצרים: "ובני ישראל פרו וירבו וישרצו ויעצמו במאד מאד" (שמות א', ז).

בפסוק סד ההקבלה ברורה: בברכה - ה' נותן לעם ישראל לאכול את כל העמים והם אינם עובדים את אלוהיהם;²² ובקללה - ה' מפין את ישראל בכל העמים והם נאלצים לעבוד את אלוהיהם.

מעיון מדויק בפסוקים נראה שיש הבדלים משמעותיים בין הקללה בפסוק סד לבין הקללה בפסוק לו:²³

- בפסוק סד מתוארת גלות סופית וכוללת, שבה מפין ה' את ישראל ב"כל העמים"; בפסוק לו מביא ה' את ישראל רק אל "גוי" אחד, וכפי שהוסבר למעלה - קללה זו כלל אינה מחייבת שכל העם יצא לגלות (ייתכן שהכוונה רק למנהיגי ישראל, כנ"ל).
- בפסוק סד נאמר "ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתך", ובפסוק לו נאמר "...אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתך"; משום שבפסוק סד הדגש הוא על הניגוד בתחום הרוחני (עבודת אלילים בלתי מוכרים); ובפסוק לו הדגש הוא על הניגוד בתחום הלאומי (השפלה לאומית אצל גוי בלתי מוכר), שעבודת אלוהים אחרים היא רק אחת מתוצאותיו.

21. אולם על פי הניתוח של רוזנברג חסרים פסוקים. למשל: על פי הניתוח שלו - פסוקים נב ו-נד שייכים לקובץ אחד, ופסוק נג שייך לקובץ אחר. ועוד, על פיו בקובץ הראשון יש קפיצה: מתיאור המצור עוברים מיד לפסוק שבו "האיש הרך בך והענג מאד" אוכל את ילדיו - כביכול "האיש הרך והענג מאד" הוא הראשון שעושה זאת!

22. ייתכן שניתן להסיק מכאן שהפסקה "לא תחס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך" (ז', טז) אינה מצווה אלא תיאור מצב - משה מברך את עם ישראל שיאכלו את כל אויביהם ולא יושפעו ממעשיהם.

23. רוזנברג טען, שהקללה בפסוק סד היא ורייציה של הקללה בפסוק לו, ולכן שייך את שתי הקללות לאותו קובץ. טענה זו נובעת, שוב, מהגישה שמתעלמת מההבדלים בין הפסוקים, ומסיקה מכאן שיש כפילויות. כפי שהסברתי בפנים, כשיש הבדלים - אין כפילויות.

בפסוקים סה-סח: הקטע המקביל בפרשת עקב (דברים ז', יז-יח) בא להרגיע את ישראל, שלא יפחדו מהגויים שיפגשו בארץ, כי ה' יעשה להם כפי שעשה למצרים. בקללות שבפסוקים סה-סח מתואר מצב הפוך: בני ישראל יוצאים לגלות, פוחדים לילה ויומם, ולבסוף ה' משיב אותם למצרים. המשך הקטע בפרשת עקב (דברים ז', יט), שמזכיר את האותות והמופתים שעשה ה' נגד מצרים, מנוגד לקללה הפותחת את המחצית השנייה של הקללות (פסוק מו) - שבה ה' עושה אותות ומופתים נגד ישראל.

אם כן, המשותף לכל הקללות במחצית זו הוא שבכולן מתואר היפוך של אחד השלבים בגאולת ישראל:

- בפסוקים מט-נז מתואר היפוך התהליך של כיבוש הארץ בימי יהושע;
- בפסוקים נח-סא מתואר היפוך התהליך של ריפוי בני ישראל ממכות מצרים;
- ובפסוקים סב-סח מתואר היפוך התהליך של ריבוי בני ישראל במצרים ויציאת מצרים.

השלבים מתוארים בסדר כרונולוגי הפוך, שהרי קודם בני ישראל התרבו במצרים ויצאו ממנה, אחר כך ריפא ה' את בני ישראל ממדווי מצרים²⁴ ולבסוף הביא אותם אל הארץ.

7. שני קבצים של ברכות וקללות

במאמר זה הראיתי שבספר דברים יש שני קבצים של ברכות וקללות, המסודרים במבנה כיאסטי:

- ברכה 1 (דברים ז'-ח).
 - ברכה 2 (דברים כ"ח, א-יד).
 - קללה 2 (דברים כ"ח, טו-מה).
- קללה 1 (דברים כ"ח, מו-סט).

ברכה 1 מנוגדת לקללה 1, וברכה 2 מנוגדת לקללה 2.

24. התהליך של ריפוי בני ישראל ממדווי מצרים נזכר בתורה רק ברמז - בסוף שמות ט"ו, כמו שנאמר למעלה, אולם חז"ל ייחסו חשיבות רבה לתהליך זה. לדברי חז"ל, חמישים הימים שעברו בין יציאת מצרים לבין מתן תורה לא נועדו אלא לריפויים של בני ישראל ממדווי מצרים. הם המשיכו את עם ישראל לבן מלך שחלה, והמלך קבע שעליו לנוח חמישים יום לפני שיחזור לבית הספר, כדי שיבריא ויתחזק (קהלת רבה ג', יד ועוד). במדרש אחר (במדבר רבה פרשה יג ח ועוד) מתארים חז"ל איך ה' ריפא את כל בעלי המומים בעם ישראל כאשר הם עמדו לפני הר סיני, כדי לקיים את הפסוק "כלך יפה רעיתי ומום אין בך" (שה"ש ד', ז). ואין כאן מקום להאריך בזה.

לא הסברתי מדוע יש צורך בשני קבצים שונים של ברכות וקללות, ושאלה זו מצריכה מחקר נוסף. אציין כאן מספר כיוונים שבהם ניתן להמשיך את המחקר בנושא:

1. הבדלים בהדגשים בין שני הקבצים:
 - קובץ 1 מתמקד בעברו של עם ישראל ובנסים שעשה ה' עם בני ישראל בעבר (יציאת מצרים, הריפוי ממחלות מצרים וכיבוש הארץ). משה מאחל לעם ישראל שאם ישמעו בקול ה' - הם ימשיכו ליהנות מהנסים הללו גם בארץ; ואם לא ישמעו בקול ה' - ה' כביכול יימנע מעשיית נסים והעם יחזור למצב שהיו בו לפני יציאת מצרים.
 - קובץ 2 מתמקד במעמדו של עם ישראל ביחס לעולם (ביחס לה' וביחס לעמים אחרים). משה מאחל לעם ישראל שאם ישמעו בקול ה' - הם יהיו קרובים ומקודשים לה', ויעמדו מעל עמים אחרים מכל הבחינות (צבאית, כלכלית ורוחנית); ואם לא ישמעו בקול ה' - ה' יילחם בהם ועמים אחרים יהיו מעליהם מכל הבחינות הנ"ל.
2. שתי בריתות: י' פיינטוך הגיע, מתוך עיון בדברים כ"ז,²⁵ למסקנה שבספר דברים מתוארות שתי בריתות: ברית מואב (שכוללת את דברים כ"ז, ט-י) וברית הר גריזים והר עיבל (שכוללת את שאר דברים כ"ז). ייתכן שכל אחד מהקבצים של הברכות והקללות שייך לאחת משתי בריתות אלו:
 - קובץ 1 שייך לברית מואב, כמו שכתוב בסופו (כ"ח, ט): "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב".
 - קובץ 2 שייך לברית הר גריזים והר עיבל. קובץ זה (הנמצא בתחילת פרק כ"ח) מהווה המשך ישיר לתיאור של ברית זו, בסוף פרק כ"ז.
3. לאיזה קובץ שייכת פרשת התשובה בדברים ל'?
 - על פי הקשרה היא שייכת לברית מואב, כי בתחילת פרשת ניצבים, שבה היא מופיעה, נאמר (כ"ט, ט-יא) "אתם נצבים היום כלכם לפני ה'... לעברך בברית ה'..."
 - אמנם רבים מהביטויים המופיעים בה מתארים ניגוד לקללות שמופיעות בשני הקבצים. למשל:
 - "ושב וקיבצך מכל העמים... אשר הפיצך ה' אלהיך שמה" (ל', ג): ניגוד לקללה כ"ח, לז (קובץ 2) וגם כ"ח, סד (קובץ 1).
 - "והויתך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטן ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבתך" (ל',

25. י' פיינטוך, 'ברית מואב וברית הר גריזים והר עיבל - עיון בדברים כ"ז', מגדים לד, תשס"ב, עמ' 67-84.

ט) - מתאים לברכה כ"ח, יא (קובץ 2) וגם מנוגד לקללה כ"ח, סג (קובץ 1).

כאמור כל הנקודות האלו ראויות לעיון נוסף.